

KUMLU HATİB EBRÛ ÖRNEKLERİ

Neval KARAKUŞ SAKİN*

Öz

Türk Süsleme sanatlarından birisi olan Ebrû, bir takım doğal güzellikleri, gönülden gelen bir renk coşkusuyla su üzerine nakşedip, kâğıda aktarma ve kâğıt üzerinde yaşatma sanatıdır. Bu sanatın çeşitlerinden birisi de Kumlu ve Hatîb Ebrû tekniklerinin bir arada görüldüğü örneklerdir. Kumlu-Hatîb Ebrûlar olarak isimlendirilebilir.

Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Yazma eserlerde bulunan Ebrû örneklerinden çoğunluğunu Kumlu-Hatîb Ebrûlar oluşturmaktadır. Bu ebrû örnekleri; eserlerin ciltlerinde iç kapak, yan kâğıt, dış kapak ve miklep üzerinde yer aldığı gibi mahfazalarda da yer almaktadır. Örnekler, kullanılan renk ve renklerin atılış tarzı olarak benzer üslup özellikleri göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebrû, Kumlu Ebrû, Hatîb Ebrû, Râşid Efendi.

THE EXAMPLES OF KUMLU-HATİB MARBLED PAPERS

Abstract

The Marbled Paper is a Turkish Decoration Art. Also Marbled Paper is an art that some natural beauties was painted on water with color excitement coming on mind, transfer to the paper and keep them alive on the paper. One of the kind of this art is Kumlu-Hatîb Marbled Papers.

Handwritten Manuscripts in Râşid Efendi Library contains many old samples of Kumlu-Hatîb Marbled Papers. These marbled papers appear in inner part, external part, side part, tuck (miklep) and book cover of Handwritten Manuscripts. These examples demonstrate the same style characteristics like colour of using and sprinkling sort.

Keywords: Marbled Paper, Kumlu Marbled Paper, Hatîb Marbled Paper, Râşid Efendi.

---

* Okutman, Erciyes Üniversitesi Mustafa Çıkrıkçıoğlu MYO Geleneksel El Sanatları Bölümü 38039 Melikgazi/KAYSERİ, nsakin@erciyes.edu.tr

1. Giriş

Sanat, birey ve toplumların duygu, düşünce, örf-adet, inanış ve tasavvurlarını, çeşitli malzeme, araç, teknik ve yöntemleri kullanarak, gören ve işitenlerde hayranlık uyandıracak bir ahenkle ortaya koymasındır¹. Sanat kelimesinin lügat manası, marifet, hüner, ustalık olarak verilmektedir. Sanatla meşgul olan kimseye ise sanatkâr denilmektedir². Sanat, içinde bulunduğu topluluğa ayna tutarak, bu aynada toplumun gelenekleri, tarihi, inanışları, felsefesi, kültür seviyesi, kısaca maddî, manevî bütün dünyası seyredilir. Onun için sanat eserlerinin önemli görevlerinden biri de birçok konuda gelecek kuşaklara belge teşkil etmesidir³.

Türkler dünya üzerinde en geniş alana yayılmış ve gittikleri bölgelerde dönem dönem uzun süreli devletler kurmuşlardır. Bu kadar geniş alana dağılmalarına ve bazen azınlıkta kalmalarına rağmen hem kültürlerini korumuşlar hem de geliştirmişlerdir⁴. Büyük bir zenginliğe sahip kültür ve sanat mirasımızın varlığı ve günümüze ulaşması bize bunların korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması gibi kültürel sorumlulukları yüklemektedir.

Kültürel sorumluluklarımızdan olan Güzel sanatlarımızın önemli kollarından birini “Türk Süsleme Sanatları” oluşturur. Çok çeşitli dalları bulunan Türk süsleme sanatlarının büyükçe bir bölümünü de “kitap sanatları” teşkil eder⁵. Özellikle Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra yazı ve kitap kültürü büyük bir gelişme göstermiştir. Buna bağlı sanat dallarında da büyük ustalar yetişmiş ve nadide eserler ortaya konmuştur⁶.

Kitap sanatları, bir bölümü esas, diğeri yardımcı/yan olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bunlardan Esas Kitap Sanatları; Hat (Yazı), Tezhip, Minyatür, Cilt ve Kat’ şeklinde sıralanabilir. Yardımcı/Yan Kitap Sanatları ise Kâğıt sanatları (Aharçılık mıstarcılık, zervarakçılık, kâğıt makasçılığı), Ebrûculuk, mürekkepçilik, kalemcilik ve kalemıraşçılıktır. Birbiriyle bağlı olarak gelişen bu sanatların bir kısmı günümüzde tamamıyla unutulmuşlardır⁷.

Kültürel sorumluluk adına yazma eserlerdeki ebrû örneklerini ortaya çıkararak günümüzdeki araştırmacılara ve bireye sunmakla yükümlülüğün bir kısmını yerine getirmeyi amaçlamaktayız.

¹ Yılmaz Can, Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006, s.11.

² İnci A. Birol, *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s.14.

³ Birol, *age*, s.15.

⁴ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, Seçil Ofset, İstanbul, 2007, s.14.

⁵ Müjgan Cunbur, *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s. 153.

⁶ Peyami Gürel, “Ebrû”, *Osmanlı*, C.XI, Ankara, 1999, s.199.

⁷ Cunbur, *age*, s.154.

2. Ebrû Sanatı

Yardımcı/Yan Kitap Sanatları içinde yer alan ve “En eski Türk kâğıt süsleme sanatlarından biri”⁸ olarak tanımlanabilen Ebrû, eski zamanlardan bu güne başlı başına bir sanat olarak değil daha çok kitap sanatlarının bütünleyici bir unsuru olarak görülmüştür⁹. Ebrû, kitre ya da benzeri kıvam artırıcılarla kıvamı artırılan sıvı üzerinde güneşten etkilenmeyen, asit ve benzeri yabancı maddeler içermeyen doğal boyaların serpilmesiyle elde edilen desenlerin, sıvının yüzeyine kapatılan kâğıda tespit edilmesiyle gerçekleştirilen bir kâğıt bezeme sanatıdır¹⁰. Ebrû yapan sanatçılara son zamanlarda, ebrûzen tanımlaması yapıldığı görülmektedir. Ancak ebrû sanatında temel kaynaklardan biri olan M. Uğur Derman’ın 1977 yılında yayınladığı “Türk Sanatında Ebrû” adlı kitabında ebrû yapanlar için ebrûcu ve ebrû ustası terimi kullanılmıştır. Yine “Osmanlıların Renk Cübüşü: Ebrûculuk” adlı makalesinde ebrû sanatkârı ifadesi kullanılmıştır. Biz de makalemizde bu kaynaktan yola çıkarak ebrû yapan kişileri ebrûcu/ebrû ustası veya ebrû sanatçısı/sanatkârı olarak isimlendirmeyi uygun bulmaktayız.

Orta Asya’dan çıkıp İran üzerinden Anadolu’ya kadar gelen Ebrû sanatı, isimleri bilinmeyen birçok ebrû sanatçısı tarafından günümüze kadar yapılarak getirilmiştir¹¹. Ancak tarihte yaşamış ebrû ustaları hakkında çok az şey bilinmektedir. Zira pek çoğu derviş meşrep hayat süren bu ustaların bilinmek, meşhur olmak gibi bir gayeleri olmadığı için ebrûlarına isim yazmamışlardır. Bu sebeple elde mevcut olan eski ebrû örneklerinin ustasını tespitte imkân yoktur¹². Geçmişteki ebrû sanatçılarımız Şebek Mehmet Efendi, Hatîb Mehmet Efendi, Şeyh Sadık Efendi, Hezarfen İbrahim Ethem Efendi, Nâfîz Efendi, Sâmi Efendi, Aziz Efendi, Necmeddin Okyay, Abdülkadir Kadri Efendi, Bekir Efendi, Sâmi Okyay, Sâcid Okyay, Mustafa Düzgünman. Günümüz ebrû sanatçılarını ise şu şekilde sıralayabiliriz; Niyazi Sayın, M. Uğur Derman, A. Süheyl Ünver, Alparslan Babaoğlu, Fuat Başar, Sabri Mandıracı, Timuçin Tanarlan, Nusret Hepgül, Sadreddin Özçimi, Feridun Özgören, Salih Elhan, Hikmet Barutçugil, Nedim Sönmez.

Ebrû’nun birçok çeşidi vardır. Bu ebrûlar, bazen yapım tekniği ile bazen desenin uyandırdığı çağrışımlarla, bazen de o ebrûyu ilk yapan sanatçının adıyla anılmıştır¹³. Ebrû çeşitlerini Klasik ve Modern ebrû çeşitleri olarak iki gruba ayırabiliriz. Klasik ebrû çeşitleri; Battal ebrû, Somaki ebrû, Gelgit ebrûsu, Şal ebrû,

⁸ Hikmet Barutçugil, “Ebrû Sanatımız”, *Osmanlı*, C.XI, Ankara, 1999, s.193.

⁹ Ömer Faruk Dere, *Ebrû Sanatı*, İsmek Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s.32

¹⁰ Alparslan Babaoğlu, *Ebrû İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2007, s.XII.

¹¹ Hikmet Barutçugil, “Geleneksel Sanatlarımız ve Ebrû”, *Yeni Türkiye Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi IV Kültürel Değerlendirme*, Yıl.4, S.23-24, Ankara,1998, s.3183.

¹² Dere, *age*, s.32.

¹³ Ahmet Saim Arıtan, “Türk Ebrû Sanatı”, *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.336.

Bülbül Yuvası ebrû, Taraklı ebrû, Hafif ebrû, Neftli ebrû, Kumlu ve Kılçıklı ebrû, Hatîb ebrû, Çiçekli ebrû, Koltuk ebrûsu, Yazılı ebrû, Akkâse ebrû. Modern ebrû çeşitleri ise Dalgalı ebrû (İspanyol Ebrûsu), Kaplan Gözü ebrû, Yahûdi ebrûsu, Çift ebrû, Fantazi Taraklı ebrû, Figürlü ebrû olarak sıralayabiliriz.

3. Kumlu Hatîb Ebrûlar

Serpiştirilmiş kum tanelerini andıran şekildeki ebrûlara, Kumlu ebrû denilmektedir¹⁴. Kumlu ebru yapılırken noktalar daha da irileşip (V) harfine benzer şekiller almaya başlarsa, buna da kılçıklı ebru adı verilir. Kumlu ve Kılçıklı ebru, bilhassa levhalarda iç pervaz (bordür) olarak kullanılır¹⁵. Çok rastlanan ve hemen her ebrû ustasının denediği bir tarzdır¹⁶.

Ebrû teknesindeki suyun bitmesine yakın suyu ve ödü az olan lahor çividin'in ya da başka boyaların bir damlalık yardımıyla teknenin ortasına damlatılması suretiyle teknenin yüzeyi doldurularak yapılır. Boya çatlar ve kumlu bir hal alır¹⁷. Sonra kâğıt atılır, kâğıt tekne kenarına sürülmeden alınır ve kuruması için asılır, çıkan ebrû Kumlu ve kılçıklı ebrûdur¹⁸. Eski ustalar Kumlu-Kılçıklı ebrû yapmanın kirlenmiş teknede daha rahat olduğunu söylerler. Bunun nedeni, uzun süre çalışılan teknede, tekne materyaline karışan boyaların zamanla yüzeye çıkararak yüzeydeki gerilimi artırmalarıdır¹⁹. Kumlu ebrûların en güzeli, bitkisel esaslı olan lahor çividi ile elde edilir²⁰. Lahor çividi diğer boyalara nazaran daha fazla çatlamaya meyyaldir. Lahor ya da içinde lahor bulunan renkler tercih edilirse neticeye daha süratli ulaşılabilir²¹. Lahor çividinin içine kalkan balığı veya tavuk ödü katılarak kitrenin bayatlayıp kirlenmesi beklenilmeden de Kumlu ebrû yapılabilir ve iyi sonuç alınır²². Necmeddin Okyay da Kumlu ebrû yapımında kalkan balığı ödü kullanmış ve çok iyi netice almıştır. Lakin kalkan balığı ödünün kokusuna tahammül edebilmek güçtür²³.

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.322.

¹⁵ M. Uğur Derman, *Türk Sanatında Ebrû*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1977, s.15.

¹⁶ İhsan Argun, "Ebrû Sanatı", *İktisat Dergisi*, S. 224-225, İstanbul, Temmuz-Ağustos, 1984,s.43.

¹⁷ M. Sadreddin Özçimi, *Ebrû*, Bilim Kültür Sanat Derneği Yayınları, 2010. s.28.

¹⁸ Salih Elhan, "Ebrû Sanatı", *Türkiyemiz*, Yıl:27, S.80, Akbank Kültür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul, 1997, s-53.

¹⁹ Dere, *age*, s.112.

²⁰ Hikmet Barutçugil, "Ebrû Desen Çeşitleri", *Türklerin Ebrû Sanatı*, Editör: Hikmet Barutçugil, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, , s-296.

²¹ Dere, *ege*, s.112.

²² Gülseren Sönmez, *Gelenekselden Günümüze Ebrû*, İnkilâp Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.80.

²³ Dere, *age*, s.112.

Kumlu görünüm veren renkler elde etmek için başka bir yöntem de boyaların su miktarlarını azaltmaktır. Kitre taze iken yani kitrenin erime süreci henüz tamamlanmamış olduğunda erimeyen tanecikler astar yüzeyinde mikroskobik çöküntüler yaparlar. Bu minik tepeliklerin üzerlerinde boya tutunamayacağından kumlu görünüm verirler. Bu durum kitreyi, iyi ya da küçük delikli torbadan (süzgeçten) süzmek ve yeteri kadar erimesini beklemekten olur. Ayrıca uzun süre kullanılan astarın içine, sert fırça darbelerinden dibe çöken ve sıyrımlardan dolayı çıkan bir miktar boya ve öd karışır. Bu öd yüzeyde gerilim yapacağından boyalar çok rahat açılmaz, böylece kumlu ve çatlak görünüm verebilirler²⁴.

Makale konumuz olan Kumlu Hatîb ebrû örnekleri kumlanmış boyaların, oluşturulan zemin üzerine iç içe ya da tek damlalar halinde bırakılması ile yapılmıştır. Ayrıca kenarlarında hafif bir hareketleri görülmektedir. Bu nedenle bu örnekler Kumlu Hatîb ebrûlar olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Hatîb ebrûlar kısaca “iç içe damlatılmış renklere oluşan daireleri şekillendirmek” olarak tanımlanabilir²⁵. Bu örneklerde hem Kumlu ebrû hem de Hatîb ebrû teknikleri bir arada görülmektedir.

4. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi’ndeki Kumlu-Hatîb Ebrûlar

Râşid Efendi Kütüphanesi, Kayseri’de halkın faydalanması için meydana getirilen kütüphanelerin en zengin ve önemlisidir. Kütüphane, her ne kadar Osmanlılar devrinde Kayseri’de açılan kütüphanelerin sonuncusu ise de, müstakil kütüphane binası olarak yapılması bakımından ilkidir. Zira diğer kütüphaneler cami ve medreselerin içerisinde açılmışlardır²⁶.

I. Abdülhamid ve III. Selim devrinin tanınmış devlet adamlarından olan Mehmet Râşid Efendi²⁷, tarafından Kitap sanatlarının en güzel örneklerinin yer aldığı bu kütüphane, Kayseri’de Cami-i Kebir’in (Ulu Cami) güneyine 18 yüzyılda yaptırılmıştır²⁸. Râşid Efendi Kütüphanesi’ne, M. Râşid Efendi tarafından vakfedilmiş kitapların yanı sıra daha önceleri faaliyet gösteren Hacı Halil Efendi, Kara Mustafa Paşa, Erkiletli Mehmet Paşa, Hunat, Talas ve Arabkir kütüphanelerinden kitap devredilmiştir²⁹. Ayrıca bağış ve satın alma yoluyla da kütüphaneye devredilen eserler bulunmaktadır.

²⁴ Hikmet Barutçugil, *Suyun Rüyası Ebrû Yaşayan Gelenek*, Ebristan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 104.

²⁵ Barutçugil, “Ebrû Desen...”, s.309.

²⁶ Hasan Karadağ, *Kayseri’de Kitap ve Kütüphane*, Kayseri İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, Erciyes Üniversitesi matbaası, Kayseri,1992, s.54. Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Tarihçesi*, Kayseri, 1994, s.20-30.

²⁷ Karabulut, *age*, s.1.

²⁸ Yıldırım Özbek, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2005, s.11.

²⁹ Karadağ, *age*, s.54.

Kütüphane günümüzde Arapça, Farsça, Türkçe el yazması ve basma eserlerden oluşan yaklaşık 8.000 adet eserden oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Kütüphane Kültür Bakanlığı kütüphaneler Genel Müdürlüğü³⁰ Kayseri 75. Yıl İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak görev yapmaktaydı. Ancak Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın kurulması ile birlikte artık Konya Bölge Yazma Eserler Müdürlüğü'ne bağlı bir müdürlük olarak hizmet verecektir³¹. Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'de bulunan eserler, kütüphane müdiresi Sultan Çimen tarafından tek tek dijital fotoğraf makinalarıyla çekilerek her eser Jpeg dosya yapısında ayrı ayrı CD Rom'lara yüklenerek dijital ortama sunulmuştur. Ayrıca koruma amaçlı olarak hard disklere ve DVD'lere yedeklenmiştir.

Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde hat, tezhib, minyatür ve ebrû sanatlarının eşsiz örnekleri ile bezeli yazma eserler bulunmaktadır. Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 2000 yazma eserden 1102 tane ebrû örnek tespit edilerek ortaya çıkarılmıştır. Ebrû örneklerden 10 tanesi aşırı derecede tahrip olmuştur. 1092 tanesi sağlam olmakla beraber az derecede tahrip olmuş örnekler de mevcuttur. Kütüphanede tespit edilen ebrûları tasnif ettiğimizde en çok örneğin 580 adet ile Kumlu ebrûya ait olduğu görülmüştür. Onu 296 örnek ile Hatîb ebrûsu takip etmiştir. Diğer örnek sayıları ise şu şekilde sıralanabilir: 41 Battal Ebrû, 47 Gel-git ebrû, 20 Şal ebrû, 37 Bülbül Yuvası, 44 Taraklı ebrû, 22 Kır çiçekleri, 5 Dalgalı, 4 hafif şal/bulutumsu ebrû. Kumlu ebrûların, sadece 2 tanesi Kumlu-Kılçıklı ebrû, 30 tanesi ise kumlu boyalarla yapılmış Şal ebrû, diğerleri ise Kumlu Hatîblerdir.

4.1. Kütüphanedeki Kumlu Hatîb Ebrûlardan Örnekler

Bu başlık altında verilen ebru örneklerinin yer aldığı yazma eserlerin künyeleri Râşid Efendi Kütüphanesi'nin envanter defterinden alınmıştır.

---

³⁰ Karadağ, *age*, s.55.

³¹ Sultan Çimen, 1970, lisans,1999-2011yılları Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Müdiresi, 23.12.2011.

Örnek No: 1

Envanter Numarası: 132-003

Eserin Adı: en-Nihâye fi Ğaribil-Hadîs ve'l-Eser

Dili ve Konusu: Arapça, Hadis

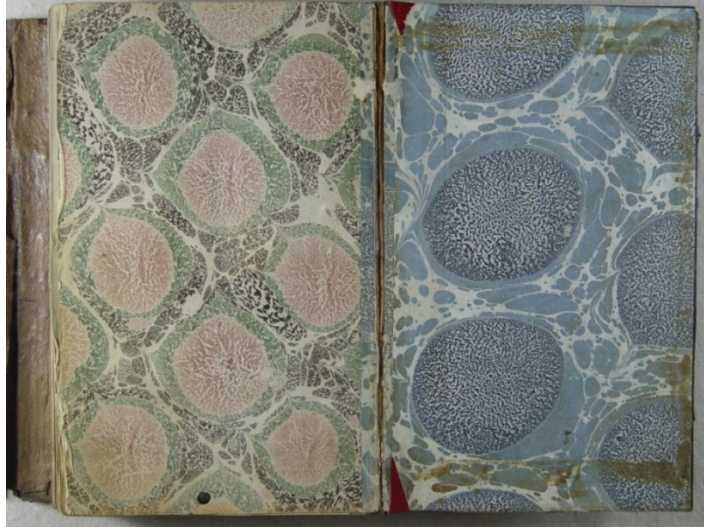
Müellifi ve Müstensihi: İbn Esîr, ...Şergâvî

İstinsah Tarihi: 1 Receb 1168 H. / 13 Nisan 1755

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 325x208, 346

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Eserin iç kapakları üzerinde ve yan kâğıt olarak yer alan Kumlu Hatîb Ebrû'nun bugünkü durumu sağlamdır. Ebrûda renk olarak koyu lahor, lahor, portakal rengi, oksit yeşil kullanılmıştır. Bütün renkler kumlanmıştır. Zemine serpilmiş koyu lahor yan kâğıttaki ebrûda daha yoğunken iç kapakta yer alan ebrûda ise yok denecek kadar az serpilmiştir. Bu zemin üzerine bir sıra lahor içine oksit yeşil damlatılmış damlalar diğer sırada ise portakal rengi içine lahor damlatılmış damlalar yer almaktadır. Hatîb ebrûsu iç içe damlatılmış boyalara şekil verilerek oluşturulmaktadır. Bu ebrûda bütün renklerin kumlandığı bu damlalar hatîb ebrûsunda olduğu gibi iç içe damlalar şeklinde yapılmış fakat hatîb ebrûsundaki gibi biz yardımıyla hareket verilerek Hatîb şekilleri oluşturulmamıştır.

Örnek No: 2

Envanter Numarası: 144-003

Eserin Adı: el-Câmiu's-Sağır'min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr

Dili ve Konusu: Arapça, Hadis

Müellifi ve Müstensihi: Süyûtî, Mahmûd b. Ahmed

İstinsah Tarihi: 1054 H./1644-1645

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 225x135, 291

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Eserde ebrû iç kapak ve yan kâğıt olarak uygulanmıştır. İç kapakta yer alan ebrû ile yan kâğıtta yer alan ebrû farklı renklerde yapılmış kumlu hatiflerdir. İç kapakta yer alan ebrûda renk olarak açık lahor ve koyu lahor kullanılmıştır. Açık lahor ile oluşturulan zemin üzerine büyük koyu lahor damlalar damlatılmıştır. Koyu lahor damlalar kumlanmıştır. Lahorların kenarlarında hafif bir şekilde bizle hareket verilmiştir. Yan kâğıtta yer alan ebrûda ise siyah, oksit yeşil ve oksit kırmızı renkleri kullanılmıştır. Siyah renk ile oluşturulan zemin üzerine kaydırmalı olarak oksit yeşil içine oksit kırmızı büyük damlalar damlatılmıştır. Kullanılan üç renkte kumlanmıştır. Yine bu ebrûda da damlaların kenarında biz hareketleri görülmektedir. Eserde yer alan ebrûda yıpranmalar vardır.

Örnek No: 3

Envanter Numarası: 41-000a

Eserin Adı: Hâşîye ala Envârit-Tenzil ve Esrarit-Tevil

Dili ve Konusu: Arapça

Müellifi ve Müstensihi: Molla Hüsrev, Feramurz b. Ali

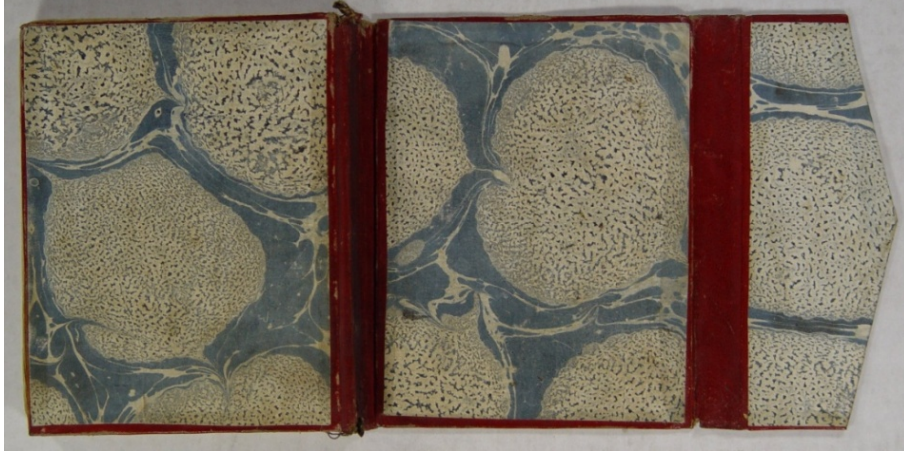
İstinsah Tarihi:...

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 217x155, 234

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Kumlu Hatîb Ebrû örneği dış kapak ve miklep üzerine uygulanmıştır.

Ebrûda çamlıca toprağı üzerine açık lahor atılarak zemin oluşturulmuştur. Zeminde boyaların öd ayarı nedeniyle açıklıklar mevcuttur. Oluşturulan bu zemin üzerine kumlanmış büyük lahor damlalar damlatılmıştır. Kumlanmış lahorun kenarlarına biz yardımıyla küçük ve hafif hareketler verilmiştir. Bugünkü Durumu ise Meşin üzeri ebrû kâğıt kaplı ve miklepli ciltteki ebrûda yıpranmalar vardır.

Örnek No: 4

Envanter Numarası: 45-000a

Eserin Adı: Nâsihu'l- Kur'ân ve Mensûhuhû

Dili ve Konusu: Arapça, Tefsir

Müellifi ve Müstensihi: İbn Selâme, Ahmed b. Ali

İstinsah Tarihi: 12 Cümâdel-Âhır 837 H. / 24 Ocak 1434

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı:152x120, 54

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Eserin bugünkü durumu sağlamdır. Lahor serpilerek oluşturulan zemin üzerine oldukça büyük kumlanmış lahor damlaları yer almaktadır. Lahor damlalarındaki kumlanmalar orta kısımlarda kılçıklanmalara dönüşmüştür. Bu kumlu lahorların kenarlarına biz yardımıyla küçük ve hafif hareketler verilmiştir. Kumlu Hafîb Ebrû, dış kapak ve miklep üzerine uygulanmıştır.

Örnek No: 5

Envanter Numarası: 47-003

Eserin Adı: Te'vilâtü Ehli's-Sünne

Dili ve Konusu: Arapça

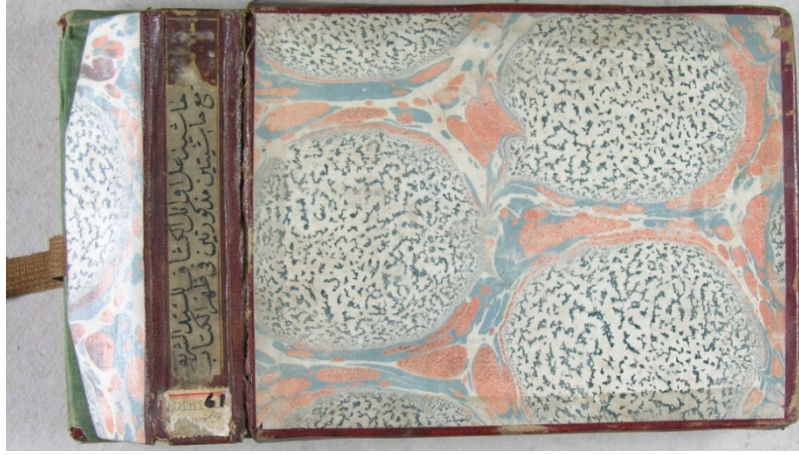
Müellifi ve Müstensihi: Mâtürîdî

İstinsah Tarihi:...

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 358x202, 667

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda renk olarak siyah, koyu lahor, açık lahor, yeşil ve portakal rengi kullanılmıştır. Bütün renkler kumlanmıştır. Zeminde çok az ve dengeli dağılmamış siyah ile zemin oluşturulmuştur. Bu zemin üzerine kaydırmalı olarak bir sıra açık lahor içine portakal rengi damlalar bir sıra koyu lahor içine yeşil damlalar damlatılmıştır. Bazı damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Eserde yan kâğıt olarak yer alan Kumlu Hafîb Ebrû'nun bugünkü durumu sağlamdır.

Örnek No: 6

Envanter Numarası: 61-000

Eserin Adı: Mecmûatür Resâil

Dili ve Konusu: Arapça, 3 risaleden oluşmaktadır.

Müellifi ve Müstensihi:...

İstinsah Tarihi:...

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 172x127, 238

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda lahor ve oksit kırmızı renkleri kullanılmıştır. lahor üzerine oksit kırmızı atılarak zemin oluşturulmuştur. Bu zemin üzerinde büyük kumlu lahor damlalar yer almaktadır. Bu damlalardaki kumlanmalar ortalarda irileşerek kılçıklı hâl almıştır. Damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Mahfaza üzerine uygulanmıştır. Bugünkü durumu sağlamdır.

Örnek No: 7

Envanter Numarası: 111-001

Eserin Adı: el-Mekasitü'l-Hasene fi Beyân Kasir mine'l-Ehadisü'l-Muşteriha alel-elsine

Dili ve Konusu: Arapça

Müellifi ve Müstensihi: Sahâvi

İstinsah Tarihi: 1191 H. / 1777-1778

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 255x136, 200

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda renk olarak çamlica toprağı ve lahor kullanılmıştır. Çamlica toprağı ile oluşturulan zemin üzerine büyük lahor damlalar atılmıştır. Bu Lahor damlalar kumlanmıştır. Bazı damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Mahfazada yer alan ebrûda yıpranmalar vardır.

Örnek No: 8

Envanter Numarası: 128-002

Eserin Adı: Mecmûatür Resâil

Dili ve Konusu: Arapça, 3 risaleden oluşmaktadır.

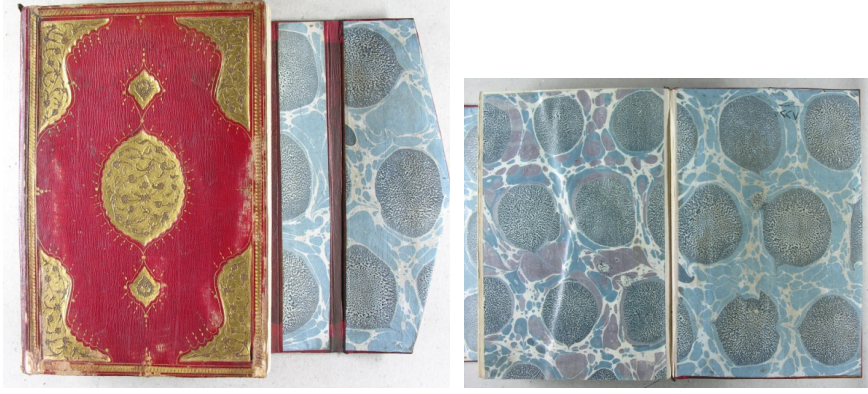
Müellifi ve Müstensihi:...

İstinsah Tarihi: 1192 H. / 1778-1779

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 205x113, 114

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda renk olarak çamlıca toprağı ve lahor kullanılmıştır. Çamlıca toprağı üzerine lahor atılarak oluşturulan zemin üzerine büyük lahor damlalar yer almaktadır. Bu lahor damlalar kumlanmıştır. Bazı damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Zeminde renklerin dağılımı dengeli olmadığı için bazı yerlerde açıklıklar vardır. Kumlu Hatîb Ebrû, dış kapak ve miklep üzerine uygulanmıştır. Meşin üzeri ebrû kâğıt kaplı ve miklepli ciltteki ebrû sağlamdır.

Örnek No: 9

Envanter Numarası: 227-000b/227-1-000f

Eserin Adı: Şerhu Elfiyyeti'l-Irâkî

Dili ve Konusu: Arapça, Hadis

Müellifi ve Müstensihi: Sehâvî, Yusuf b. Hızır

İstinsah Tarihi: 892 H. / 1486-1487

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 265x180, 298

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda iç kapak ve miklepte yer alan ebrû ile yan kâğıtta yer alan ebrû renk olarak farklı kumlu hafîblerdir. İç kapak ve miklepte yer alan ebrûda renk olarak açık mavi ve lahor kullanılmıştır. Açık mavi ile oluşturulan zemin üzerine büyük kumlanmış lahor damlalar kaydırmalı olarak yer almaktadır. Bazı damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Yan kâğıtta yer alan ebrûda ise mavi üzerine mor atılarak zemin oluşturulmuştur. Bu zemin üzerinde de yine kaydırmalı olarak büyük kumlanmış lahor damlalar yer almaktadır. Bazı damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Eserde yer alan ebrûda yıpranmalar vardır.

Örnek No: 10

Katalog Numarası: 8

Örnek Numarası: 12

Resim Numarası: 151

Envanter Numarası: 253-000

Eserin Adı: Mecmûatür Resâil

Dili ve Konusu: Arapça-Türkçe, 2 risaleden oluşmaktadır.

Müellifi ve Müstensihi:...

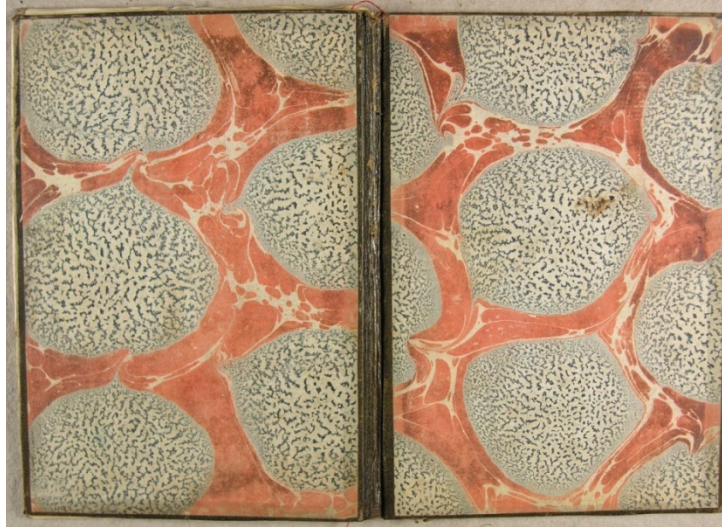
İstinsah Tarihi: 1118 H. / 1706-1707

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 255x142, 98

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda renk olarak camgöbeği yeşil, turuncu (kırmızıya yakın bir turuncu) ve lahor kullanılmıştır. Ebrûda camgöbeği yeşil üzerine turuncu (kırmızıya yakın bir turuncu) atılarak zemin oluşturulmuştur. Bu zemin üzerinde de kaydırmalı olarak büyük kumlanmış lahor damlalar yer almaktadır. Bazı damlalarda kumlanmalar irileşerek kılçıklı hâl almışlardır ve damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Mahfazada yer alan Kumlu Hatîb Ebrûda yıpranmalar vardır.

Örnek No: 11

Envanter Numarası: 621-000a

Eserin Adı: Mecmûatür Resâil

Dili ve Konusu: Arapça-Farsça, 2 risaleden oluşmaktadır.

Müellifi ve Müstensihi:...

İstinsah Tarihi: 1185 H. / 1771-1772

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 213x150, 16

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda bordo renk ile oluşturulmuş zemin üzerine kaydırmalı olarak büyük kumlanmış lahor damlalar yer almaktadır. Damlaların özellikle orta kısımlarında kumlanmalar irileşerek kılçıklı hâl almıştır ve damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Dış kapaklarda yer alan Kumlu Hatîb Ebrû bugün sağlam durumdadır.

Örnek No: 12

Envanter Numarası: 666-000a

Eserin Adı: Tebyinü'l-Mahârim

Dili ve Konusu: Arapça, Fıkıh

Müellifi ve Müstensihi: Sinan Efendi

İstinsah Tarihi: 1053 H. / 1643-1644

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 202x160, 256

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda bordo renk üzerine hafif gri atılarak oluşturulan zemin üzerinde büyük kumlanmış lahor damlalar yer almaktadır. Bordo ve gri atılarak oluşturulan zemin kumlu lahor damlalar arasından damarlar halinde görülmektedir. Kumlu lahor damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Kumlu Hatîb Ebrû, dış kapak ve miklep üzerine uygulanmıştır. Meşin üzeri ebrû kâğıt kaplı ve miklepli ciltteki ebrû sağlamdır.

Örnek No: 13

Envanter Numarası: 1221-000c/1221-000g

Eserin Adı: Mecmûatür Resâil

Dili ve Konusu: Arapça, 2 risaleden oluşmaktadır.

Müellifi ve Müstensihi:...

İstinsah Tarihi: 878 H. / 1473-1474

Ölçüsü ve Yaprak Sayısı: 276x160, 124

Kütüphaneye Geliş Şekli: M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ülâ 1211/30 Kasım 1796

Değerlendirme: Ebrûda renk olarak siyah, sarı, açık ve koyu aşı kırmızı kullanılmıştır. Bütün renklerde hafif kumlanmalar vardır. İç kapak ve miklepte yer alan ebrû ile yan kâğıtta yer alan ebrûda farklılıklar vardır. Yan kâğıtta yer alan

ebrûda siyah ile oluşturulan zemin üzerine koyu aşı kırmızı içine siyah damlalar kaydirmalı olarak yer almaktadır. İç kapakta ve miklepte yer alan ebrûda ise yine siyah zemin üzerine kaydirmalı olarak bir sırada sarı içine açık aşı kırmızı ve siyah damlalar ile diğer sırada aşı kırmızı içine sarı damlalar yer almaktadır. Damlaların kenarlarında hafif biz hareketleri vardır. Kumlu Hatîb Ebrû, iç kapak, miklep ve yan kâğıtlarda yer almaktadır. Bugünkü Durumu ise eserde yer alan ebrû sağlamdır.

5. Sonuç

Kütüphanede tespit edilen ebrûları tasnif ettiğimizde en çok örneğin 580 adet ile Kumlu ebrûya ait olduğu görülmüştür. Kumlu ebrûların, sadece 2 tanesi Kumlu-Kılçıklı ebrû, 30 tanesi ise kumlu boyalarla yapılmış Şal ebrû, diğerleri ise Kumlu Hatîblerdir.

Makalemizde yer alan ebrû örnekleri, zemine serpilmiş boyalar ile oluşturulan zemin üzerine kumlanmış boyaların, iç içe ya da tek damlalar halinde damlatılması ile yapılmıştır. Ayrıca kenarlarında hafif biz hareketleri görülmektedir. Bu nedenle bu örnekler Kumlu Hatîb Ebrûlar olarak isimlendirilmiştir. Kumlu Hatîb Ebrû örnekleri, M. Râşid Efendi tarafından 29 C.ûlâ 1211/30 Kasım 1796'da vakfettiği eserlerde yer almaktadır. Ebrûlarda kullanılan boyalara baktığımızda Çamlıca toprağı, Lahor, açık Lahor, çivid mavi, oksit kırmızı, aşı kırmızı, pembe, mor, bordo, oksit yeşil, haki yeşil, oksit sarı, kanarya sarısı, hardal sarısı, portakal rengi, turuncu, açık ve koyu kahverengi, siyah renkleri kullanılmıştır.

Ebrû örnekleri; eserlerin ciltlerinde iç kapak, yan kâğıt, dış kapak ve miklep üzerinde yer aldığı gibi mahfazalarda da yer almaktadır. Örnekler, kullanılan renk ve renklerin atılış tarzı olarak incelendiğinde benzer üslup özellikleri göstermektedir. Örneklerin tarihlendirilmesi mümkün olmamıştır. Bir ebrûnun tarihini kesin olarak verebilmek için ebrûnun üzerine tarih notu düşürülmüş olmalıdır³². Başka bir ifadeyle tarih tespiti, üzerine yazı yazılmış ebrûlar için söz konusudur³³. Zira geleneksel Türk Sanatları içerisinde bulunan bu sanatın çok eski tarihli kitap ciltlerinde bile yan kâğıdı olarak kullanıldığı görülmüş olsa da bu bize ebrû sanatının tarihçesini vermekten uzaktır. Çünkü yazma eserler çok sık restorasyon geçirmekte ve bu restorasyonlar sırasında bu ebrûların yan kâğıt olarak eklenme ihtimali kuvvetlenmektedir³⁴.

Şu halde, ancak üzerinde yazıldığı tarih kayıtlı olmak şartı ile bir hat örneği ihtiva eden ebrû kâğıtları, zamanı göstermek bakımından bir vesika hükmündedir. Hafif ebrû denilen bilhassa üstüne yazı yazılmak için soluk renklerle yapılan ebrû

³² Dere, *age*, s.28.

³³ Işık Yazan, "Ebrû Sanatı", *Antika Dergisi*, Yıl.2, Sayı.14, İstanbul, s.41.

³⁴ M. Sadreddin Özçimi, *Levni'den Ebrû'ya*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009, s.23. Ayrıca bkz. Derman, *age*, s. 6.

kâğıtlarında rastlanacak tarihler bu bakımdan önem taşır. İşte o zaman “Bu ebrû kâğıdı şu tarihte yapılmıştır” denilebilir³⁵.

Tarihlendirme konusunda yaşanan zorlukla ebrûyu yapan kişide de karşılaşılmaktadır. Çünkü Mustafa Düzgünman’a kadarki ebrûculuk tarihi boyunca hüsn-i hatta olduğu gibi ebrûlu kâğıt üzerine imza atmak şeklinde bir alışkanlık olmadığı için Türk ebrûcularını isim isim belirlemek mümkün değildir³⁶. Bu sebeple çoğu zaman ebrûyu yapan sanatkârın kimliği meçhul kalmaktadır³⁷. Dolayısıyla birçok eserin ustaları bilinmemektedir. Bilinen ve literatürlerde de adı geçen Türk ebrû ustalarının çoğu ise 19. yüzyıl ve sonrasında yaşamış ustalardır³⁸.

Ebrûların tarihlendirmesi günümüzde ulaşabildiğimiz kaynakların azlığı nedeniyle oldukça zordur. Ancak arşivler, kütüphaneler tek tek taranarak eski ebrûlarla ilgili yapılan çalışmaların sayısı arttıkça ve eserler yayımlandıkça ortaya çıkan örneklerle benzer üslûplar karşılaştırılarak tarihlendirme yapmak daha sağlıklı olacaktır. Dolayısıyla Ebrûnun karanlıkta kalan noktaları bu şekilde aydınlanacaktır. En ufak bir ilerleme başka bir ilerlemeye basamak olacağı için bu alanda yapılan bütün çalışmalar değerli sayılabilir.

---

³⁵ Derman, *age*, s.7.

³⁶ Özçimi, *Ebrû*, s.22.

³⁷ Yazan, “Ebrû Sanatı”, *Antika Dergisi*, s.42.

³⁸ Barutçugil, *Suyun Rüyası Ebrû Yaşayan Gelenek*, s.36.

KAYNAKÇA

- Argun, İhsan, “Ebrû Sanatı”, *İktisat Dergisi*, S. 224-225, İstanbul, Temmuz-Ağustos, 1984, s.42-43.
- Arıtan, Ahmet Saim, “Türk Ebrû Sanatı”, *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.328-339.
- Babaoğlu, Alparslan, *Ebrû İstanbul*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2007.
- Barutçugil, Hikmet, “Ebrû Desen Çeşitleri”, *Türklerin Ebrû Sanatı*, Editör: Hikmet Barutçugil, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.255-325.
- Barutçugil, Hikmet, “Geleneksel Sanatlarımız ve Ebrû”, *Yeni Türkiye, Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi IV Kültürel Değerlendirme*, Yıl.4, S.23-24, Ankara,1998, s.3181-3185.
- Barutçugil, Hikmet, *Suyun Rüyası Ebrû Yaşayan Gelenek*, Ebristan Yayınları, İstanbul, 2001.
- Barutçugil, Hikmet, “Ebrû Sanatımız”, *Osmanlı*, C.XI, Ankara, 1999, s.193-198.
- Biröl, İnci A., *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Can, Yılmaz, Gün, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cunbur, Müjgan, *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.
- Çimen, Sultan, 1970, lisans,1999-2011yılları Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Müdüresi, 23.12.2011.
- Dere, Ömer Faruk, *Ebrû Sanatı*, İsmek Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
- Derman, M. Uğur, *Türk Sanatında Ebrû*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1977.
- Elhan, Salih, “Ebrû Sanatı”, *Türkiyemiz*, Yıl:27, S.80, Akbank Kültür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul, 1997, s.47-53.
- Gürel, Peyami, “Ebrû”, *Osmanlı*, C.XI, Ankara, 1999, s.199-202.
- Karabulut, Ali Rıza, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Tarihçesi*, Kayseri, 1994.

- Karadağ, Hasan, Kayseri’de Kitap ve Kütüphane, Kayseri İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 1992.
- Özbek, Yıldırım *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2005.
- Özçimi, M. Sadreddin, *Ebrû*, Bilim Kültür Sanat Derneği Yayınları, 2010.
- Özçimi, M. Sadreddin, Levni’den Ebrû’ya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2009.
- Özkeçeci, İlhan, Özkeçeci, Şule Bilge, *Türk Sanatında Tezhip*, Seçil Ofset, İstanbul, 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.
- Sönmez, Gülseren, *Gelenekselden Günümüze Ebrû*, İnkilâp Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Yazan, Işık, “Ebrû Sanatı”, *Antika Dergisi*, S.14, İstanbul, s.40-43.